

5.3 РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК В ГУМАНІТАРНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ. *Пропозиції Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ до проспекту «Концерція гуманітарного розвитку України до 2010 року»*

1. До розділу I. «Стан гуманітарного розвитку України».

Актуалізація ролі релігійного чинника в гуманітарному розвитку України

1. Причини актуалізації ролі релігійного чинника в гуманітарному розвитку України:

1.1. Відносно високий відсоток віруючого населення як результат створення в Україні умов для вільного оприлюднення світоглядної ідентичності, безперешкодної реалізації свободи совісті і, зокрема, релігійної свободи. Навіть зважаючи на завищену релігійну самоідентифікацію, в Україні впродовж останніх двох десятиліть фіксується відносно високий рівень релігійності з тенденцією його зростання та ознаками стабілізації на одному з найвищих у Європі рівнях. Віруюча частина населення значно перевищує 50% дорослого населення, перетворюючи релігійну складову у важливий чинник соціальних, етноконфесійних та культурних реалій.

1.2. Поліконфесійність Української держави з потужною, постійно зростаючою мережею релігійних організацій – однією з найчисельніших на континенті, що відображає вагому присутність релігійного інституту в суспільстві.

1.3. Стабільно високий авторитет діячів церкви, релігійних структур у суспільстві. Високий рівень довіри громадян до церкви на тлі хронічно низьких рівнів довіри до державних інститутів, судових органів, ЗМІ та ін. (за даними соціологічного моніторингу).

1.4. Відносно високий потенціал духовного впливу церков та релігійних організацій на духовний клімат, відносини, моральні оцінки в українському суспільстві, на позицію та орієнтири особи.

1.5. Суспільний резонанс ряду державно-церковних та міжцерковних проблем, що тривалий час не вирішуються (проблеми єдності православних церков, статусу відносин з Російською православною церквою, перспективи православно-католицьких відносин, ставлення до проекту патріарха Кирила «Руський світ»; повноти реституції колишньої церковної власності та ін.).

1.6. Наростання масштабів конфліктогенності міжрелігійних суперечок у Європі та світі, питомої ваги релігійного чинника у світових подіях та процесах, що не можуть не впливати на релігійну ситуацію в Україні.

2. Позитивні та негативні наслідки, ризики актуалізації ролі релігійного чинника в гуманітарному розвитку України:

2.1. Поступове набуття релігією і церквою в Україні значущості, адекватної місцю цієї інституції в громадянському суспільстві. Певне зростання впливу (реального і спекулятивного) релігійного чинника у різноманітних сферах життєдіяльності (політиці, духовній культурі, громадській думці, ЗМІ та ін.). Перспектива партнерських відносин держави і церкви.

2.2. Триваючі прагнення політизації релігії, вияви клерикалізації державних структур та суспільства, що зумовлені як стратегією і тактикою політичних структур, так і політикою церков та релігійних організацій. Виборні кампанії як відображення цих стратегій, невиправданості розрахунків на політичне використання віруючого електорату.

2.3. Формування в країні некритичного, компліментарного щодо церкви та релігійної орієнтації іміджу в громадській думці. Перекоси в означенні дійсного місця релігії та церкви в суспільному житті.

2.4. Нормативно-правові рецепції європейського та світового досвіду забезпечення свободи совісті і віросповідання, регулювання державно-церковних відносин без належного критичного врахування етнонаціональних, конфесійних та культурних особливостей розвитку України. Небезпеки: порушення правової рівності церков, релігійних організацій та віруючих, рівноваги у ставленні до них державних структур поліконфесійної держави; порушення балансу між принципами демократії і прав людини, з одного боку, і збереження національної, культурної, релігійної ідентичності – з іншого.

2.5. Прагнення церкви взяти на себе всю повноту функцій духовного розвитку особи та спільнот, їх виховання, ідейно-духовного супроводу впродовж людського життя.

3. Пропозиції, напрями реалізації державної політики щодо релігійної сфери, віруючих та невіруючих в умовах актуалізації релігійного чинника.

3.1. Здійснення державою політики партнерських відносин з церквами та релігійними організаціями, неухильне забезпечення прав і свобод громадян в умовах правового відокремлення держави і церкви. Послідовне дотримання політики рівності у ставленні до всіх церков, збереження державою політичної рівновіддаленості від них – умови для недискримінаційної реалізації релігійними організаціями, особою своїх прав і законних інтересів. Прийняття Верховною Радою України принципово важливих законопроектів, якими регулюється статус віруючого, релігійних організацій, державно-церковні (державно-конфесійні) відносини: проекти Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (нова редакція), Закону України «Про повернення культових будівель релігійним організаціям», Концепції державно-конфесійних відносин в Україні.

3.2. Трансформація вітчизняного законодавства у напрямі запровадження правових норм, що зберігають і утверджують права і свободи громадян на рівні світових та європейських стандартів, ставлять надійні правові перепони дискримінації за світоглядною та віросповідною ознакою, дифамації релігії, релігійному екстремізму тощо. Недопущення практики спеціальних обмежень з релігійних міркувань (зловживання гаслами «національної безпеки», «захисту» етнокультурної та релігійної ідентичності та ін.), що ведуть лише до невиправданого обмеження прав людини.

3.3. Визначеність державою своєї правової позиції щодо конкретних, але суспільно резонансних проблем: модель присутності (неприсутності) церкви у світських навчальних закладах, можливість створення церквою загальноосвітніх навчальних закладів, державної сертифікації вищих духовних навчальних закладів, проблема запровадження (не запровадження) капеланства в армії та ін.

3.4. Мінімізація чи й нейтралізація дії причин, що прямо чи опосередковано ведуть до використання релігійного чинника в цілях, що дестабілізують суспільство, заважають реалізації прав громадян на свободу совісті (політизація релігії, клерикалізація світських структур, дискримінація за релігійними ознаками, релігійний екстремізм, фундаменталізм та ін.).

3.5. Заохочення практики діалогу, переговорного процесу між церквами, конфесіями, в першу чергу, тими, які масштабно впливають на релігійну ситуацію, соціальну стабільність в країні в цілому.

3.6. Забезпечення підвищення професійного рівня матеріалів, що висвітлюють світоглядну проблематику, питання релігійної сфери, міжконфесійних відносин у засобах масової інформації.

2. До розділу IV «Гуманітарні проблеми суспільно-політичного розвитку»

Наукові основи вдосконалення державно-церковних відносин і толерантизації міжконфесійних стосунків; розробка концепції толерантизації міжконфесійних відносин в Україні

1. Стан і проблеми державно-церковних відносин. Перспектива розвитку і ризику.

2. Стан і проблеми міжцерковних відносин. Перспектива розвитку і ризику. Вплив позарелігійних і закордонних чинників.

3. Наукові основи і напрями вдосконалення державно-церковних відносин. Пропозиції щодо підвищення ефективності регулювання державно-церковних відносин.

4. Розробка концепції толерантизації міжцерковних відносин в Україні.

4.1. Толерантизація міжконфесійних відносин, запровадження принципу співіснування віруючих, релігійних громад і об'єднань у поліконфесійному, плюралістичному і демократичному суспільстві – імперативна умова компромісного, неконфліктного співжиття.

4.2. Причини актуалізації налагодження толерантних міжцерковних відносин як суспільна мета і чинник формування гуманітарної сфери (світоглядна лібералізація відносин у людських спільнотах, прискорені процеси поліконфесіоналізації релігійного простору України, релігійний плюралізм, конфлікт релігійних інтересів між практично всіма церквами та релігійними організаціями, політизація релігійної середовища, привнесення в нього ідей, позицій, підходів, способів розв'язання проблемних питань, психології поведінки, властивих позарелігійним спільнотам, об'єднанням політично, національно, націоналістично, культурно; вияви релігійного екстремізму та ін.).

4.3. Проблеми толерантизації міжцерковних (міжконфесійних) відносин.

4.4. Умови утвердження толерантних міжцерковних відносин:

- сприйняття існуючого розмаїття конфесій як форм самовираження та самовиявлення людини, гідних існування;
- визнання не лише за своєю конфесією, а й за всіма іншими права на свободу совісті, зокрема, релігійну свободу, на правову рівноправність і рівність можливостей для всіх конфесій, віросповідань та окремих людей;
- визнання права інших конфесійних спільнот мати відмінну позицію, переконання, судження, поділяючи або не поділяючи їх;
- не зайняття конфесіями у міжконфесійних відносинах позицій власної винятковості, зверхності, домінування, протиставлення одних релігійних груп іншим тощо;
- готовність до практичної співпраці з іншими конфесіями у суспільно значущих напрямках діяльності, залишаючись на принципових позиціях власної церкви чи конфесії.

5. Пропозиції щодо шляхів та напрямів оптимізації процесу толерантизації міжцерковних відносин.

5.1. Неухильне дотримання на практиці державними структурами, посадовцями закріпленого в законодавстві рівного ставлення до церков, релігійних організацій, нестворення владними структурами прецедентів вивищення одних церков над іншими, надання їм преференцій, пріоритетів, якими б аргументами такі дії не виправдовувалися.

5.2. Мінімізація чи й нейтралізація дії причин, що прямо або опосередковано, але у всіх випадках негативно діють на стан міжконфесійних відносин.

5.3. Трансформація вітчизняного законодавства у напрямі запровадження правових норм, що утверджують реальну рівність прав релігійних громад, організацій та об'єднань, не допускають вивищення одних релігій та церков над іншими (як би це не мотивувалося), ставлять

надійні правові запобіжники дискримінації за світоглядною та віросповідною ознакою.

5.4. Вироблення надійних правових та адміністративних механізмів попередження і недопущення на місцях практики прихованої нетолерантності (при поверненні культових будівель та майна, визначенні питань правонаступництва релігійних громад, реєстрації нових релігійних організацій, виділенні земельних ділянок під будівництво та ін.).

5.5. Всебічне заохочення практики діалогу, переговорного процесу між конфліктуючими сторонами у релігійній сфері.

5.6. Підвищення рівня об'єктивності, глибини, інформаційної насиченості, професійного рівня матеріалів щодо релігійної сфери, міжконфесійних відносин у засобах масової інформації та ін.

Керівник Відділення релігієзнавства ІФ НАН України

5.4 ХРИСТІЯНСЬКА ЕТИКА НЕ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ШКІЛ (Павло Павленко)

Експертний висновок на навчальну програму курсу «Християнська етика в українській культурі» для курсів підвищення кваліфікації підприємців за авторства К. Левківського, В. Даниленко та В. Мележик.

Згідно з Конституцією України (Стаття 35), «Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа — від церкви». Насправді це положення не працює, оскільки має один непрописаний «виняток», який дозволяє нехтувати ним і державникам, і церковникам. Суть цього «винятку» зводиться до наступного. Оскільки, з одного боку, Церква бере участь у житті держави і, відповідно, держава — в житті Церкви, а з іншого боку, Церква в особі віруючих як громадян України є частиною громадянського суспільства, то зафіксоване на рівні Конституції «відокремлення» Церкви від держави є, мовляв, винятково «інституційним», «формальним». На практиці ж Церква невіддільна від держави, як і держава від Церкви. Тому ні про яке «відокремлення» школи від Церкви мови не може бути в принципі: текст Конституції про «відокремлення» релігійної сфери від держави і школи від Церкви слід розуміти тільки, як «співпрацю» між ними.

Незважаючи на той факт, що Конституція України чітко прописує, що «Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа — від церкви», і церковниками, і деякими представниками влади, зокрема високопосадовцями, прощтовхується неконституційна ідея про якусь особливу «співпрацю» Церкви і держави у сфері світської освіти. Подібна «співпраця» буцімто зобов'язує світську школу запроваджувати